

Silvija Radzobe, *Dr.hab.artis*, Latvijas Universitāte

VAI ČAKS (SIRDĪ) BIJA KOMUNISTS?

levads

Laika posmā no 1918. līdz 1921.gadam, par ko šai rakstā vispirms būs runa, nekāda Čaka vēl nebija. Penzā bija jauneklis Aleksandrs Čadarainis, Jāņa dēls, kurš dzimis 1901. gada oktobrī, tātad ir ļoti ļoti jauns.

Kā Čaks nonāca tālajā Penzas guberņas apriņķa pilsētiņā Saranskā? Pirmkārt, Rīgas Aleksandra ģimnāziju, kur mācījās Čaks, Pirmā pasaules kara laikā sākumā evakuē uz Igaunijas pilsētu Viru, pēc tam uz Saransku, kas atrodas apmēram 800 kilometru uz austrumiem no Maskavas. Otrkārt, nākamais dzejnieks pēc ģimnāzijas beigšanas 1918. gadā iestājas Maskavas universitātes medicīnas fakultātē.⁸⁷ Taču studijas ilgst vien dažus mēnešus, par ko skicē “Stāsts” Čaks atceras: “Mēs (trīs studenti – A. B.) apmetušies bijām kādā kādreiz greznā istabā ar atsevišķu izeju uz sētu, kur bija piesiets suns, tik bargs kā krievu tautas dzīve, bet reizēm omulīgs un priecīgs kā mūsu sirdis, kad rītos apēsti bij 2 sīpoli un pusmārciņa rupjas kliju maizes ar glāzi silta akas ūdens. Mēs studējām. Ko? Zin tik dievs. Un strīdējamies caurām naktīm ar tādu sajūsmu, ka vecīte, kas dzīvoja mums blakus, ar mieru ziedot bij mums pusmārciņu gaļas, lai tik mēs apklustu”⁸⁸ [Būmanis 1967:192–193].

Medicīnas fakultātes studentus, arī nepilngadīgos no 1. kursa, pie kuriem pieder Čaks, mobilizē, jo rit Pilsoņu karš. Čaks tiek aizsūtīts uz Penzu, “kur strādā pilsētas slimnīcā par asistentu un arī kara hospitālī, kas atrodas ārpus pilsētas” [ibid 193]. Viņš tiek ieskaitīts Sarkanās armijas 25. rezervistu pulkā, cik noprotams – izteiktās tuvredzības dēļ. Būtisks ir jautājums – vai un cik lielā mērā A. Čaks tika iesaistīts tiešā karadarbībā ar ieroci rokās?

⁸⁷ Par to dokumentālu apliecinājumu trūkst, lai gan par to rakstīts visās A. Čaka publicētajās biogrāfijās.

⁸⁸ Šis A. Čaka rakstīts teksts viņa Kopotos rakstos nav iekļauts; A. Būmanis savā publikācijā norāda, ka tekstu uzgājis Rakstniecības, tolaik Literatūras un mākslas vēstures muzeja fondos, kur tas bijis iegrāmatots šādi: LMVM, inv. Nr. 40823.

Pirmais stāsts. Tambova, Antonova *bandas* un Mihails Tuhačevskis

1945. gada 5. februārī, aizpildot krievu valodā PSRS Rakstnieku savienības biedra personisko kartīti (*личная карточка*), A. Čaks uz anketas 15. jautājumu “Vai bijis Sarkanajā armijā, kur, par ko un vai piedalījies kaujās” atbild: “Dienēju Sarkanajā armijā 1919., 1920. un 1921. gados. Iestājos brīvprātīgi. Biju ierindnieks un *kuļtruk* (t. i., kultūras darba organizētājs – S. R.). Piedalījos kaujās pret Antonovu.”⁸⁹

Arnolds Būmanis raksta: “Reizes trīs arī viņš (A. Čaks – S. R.) pats piedalījies cīņās ar ieroci rokās, starp citu, pret Antonova bandām” [Būmanis 1967:193]. Bandītu Antonovu pētnieks atzīmē arī savā visai solīdajā apcerējumā par Čaku “Ar sirdi Rīgas torņos”: “Tikai reizes trīs viņam nācies piedalīties niknākās kaujās (pret Antonova bandām)” [Būmanis 1976: 308–309]. Par Antonova bandām garāmejojot ieminas arī biogrāfiskā romāna “Čaks” autori Valdis Rūmnieks un Andrejs Migla, liekot romāna titulvaronim izsaukties: “Varbūt viņiem pastnieks nošauts? Ir taču kara stāvoklis! Un Antonova bandas...” [Rūmnieks, Migla 2010:143].

Kas bija Antonovs, un vai 21. gadsimtā, kad drīz būs aizritējuši 100 gadi kopš Pilsoņu kara Krievijā, viņa vadītos militāros formējumus nedēvē citādi, analogi, kā tas notiek ar latviešu partizāniem laika posmā pēc Otrā pasaules kara, kuri arī padomju laikā tika dēvēti par bandītiem?

Vispirms sameklēju Krievijas ģeogrāfisko karti, lai noskaidrotu, cik tālu no Saranskas un Penzas, kur Pilsoņu kara laikā uzturējās Aleksandrs Čaks, tolaik vēl Čadarainis, atrodas Tambova. Izrādījās, šie ģeogrāfiskie punkti atrodas pārsteidzoši tuvu. Uz kartes veidojas tāds kā trijstūris, kura hipotenūza, kas savieno Tambovu un Saransku, nav garāka par 200 kilometriem. Cēlonis, kādēļ mūsu sižeta kontekstā mani ieinteresēja Tambova, ir tāds, ka pirms vairākiem gadiem biju lasījis Borisa Sokolova populārzinātnisku grāmatu par leģendāro Sarkanās armijas komandieri Mihailu Tuhačevski – “Tuhačevskis. “Sarkanā maršala” dzīve un nāve” [Соколов 2003], kur viena nodaļa veltīta Tuhačevska vadītās zemnieku sacelšanās drakoniskai apspiešanai 1921. gadā Tambovas apgabalā. Nebiju kļūdījusies, hipotētiski saistot Antonovu ar Tuhačevski.

Pilsoņu karā, īstenojot t. s. kara komunisma politiku, zemniekiem, sākot ar 1918. gadu, tika uzlikts pārtikas nodoklis, kas pieprasīja zemnieku saimniecībām nodot valstij noteiktu daudzumu no visiem pārtikas produktiem, aizliedzot privāto

⁸⁹ Līdz 90. gadu sākumam šis dokuments atrodas Centrālajā Valsts Oktobra revolūcijas arhīvā; to arī es esmu citējusi savā grāmatā “Brošūra par manu naidu” (1990) – tā numurs: CVORA, 473. fonds. 4. apraksts, 28. lieta. Kad 2009. gadā meklēju arhīvā šo dokumentu, tā tur nesaprotamu cēloņu dēļ vairs nebija. Taču V. Rūmnieks manā lietošanā nodeva šā dokumenta kopijas kopiju, kas arī tiek izmantota šajā pētījumā. A. Čaka atpazīstamais rokraksts ļauj secināt, ka dokuments, resp., tā kopija, ir autentisks.

tirdzniecību un visbiežāk atstājot personiskai lietošanai nepietiekamu pārtikas apjomu. Ciematos ieradās t. s. *prodotrjadi* (saīsinājums no krievu valodas vārdiem pārtika un pulks). Šos *prodotrjadus* veidoja pilsētu strādnieki un pat ar ložmetējiem bruņoti zaldāti. Ja zemnieki negribēja nodot visas smagās nodevas, pārtiku viņiem atņēma ar varu, pašus sodīja, apcietinot vai pat nošaujot. Pusi no rekvizētās pārtikas saņēma organizācija, kura bija deleģējusi *prodotrjada* dalībniekus, otru pusi – valsts [Беловинский 2015:526–527].

Tambova gadsimta sākumā bija viena no bagātākajām Krievijas melnzemes joslas gubernām, cariskās Krievijas laikā tā turības ziņā ieņēma piekto vietu starp citām 80 gubernām. 1920. gadā Tambovu, tāpat kā citus Krievijas apgabalus, piemeklēja nežēlīgs sausums, kas ražu samazināja pat uz pusi. Taču padomju varas pārstāvji to neņēma vērā, un no 12 miljoniem pudu ievāktās labības lika nodot 11,5 miljonus pudu, nolemjot zemniekus reālai bada nāvei. Tas radīja zemnieku sašutumu, un 1920. gada 8. augustā Hitrovo ciemā zemnieki uzsāka atklātu pretošanos – atbruņoja *prodotrjadu*, vēlāk to iznīcināja, padzina vietējos komunistus un čekistus, atbruņoja kara garnizonu. Ātri vien nemieri, kas tika nodēvēti par Tambovas sacelšanos un/vai Antonova dumpi un ko krievu vēsturnieki šodien atzīst vai par pašu lielāko tautas sacelšanos pret padomju varu Pilsoņu kara laikā, aptvēra arī citus ciemus. Bijušais Kirsanovas pilsētiņas milicijas priekšnieks un Strādnieku–zemnieku padomes deputāts, 31 gadu vecais Aleksandrs Antonovs kļūst par vienu no sacelšanās vadoņiem. Bijušais eseris Antonovs lolo utopiskus plānus par boļševiku diktatūras gāšanu, Satversmes sapulces sasaukšanu, kas atjaunotu zemnieku politiskās un ekonomiskās tiesības. Acīmredzot Antonovam piemitušas labas organizatoriskās dotības un stratēģiskā domāšana, jo tieši viņa vadībā sākotnēji haotiskais dumpis pāraug labi organizētā zemnieku karā ar trīs armijām, kuru dalībnieku kopskaits 1921. gada ziemā sasniedz 50 000 vīru.

Ļeņina valdība uz Tambovu vairakkārt sūta regulārās armijas daļas, kas nespēj zemniekus uzvarēt, līdz 1921.gada maijā Tambovas apgabalā ierodas vēlākais Sarkanās armijas maršals Mihails Tuhačevskis ar grandioziem spēkiem – vairāk nekā 55 000 regulārās armijas zaldātiem, ko atbalsta kavalērija, bruņuvilcieni un aviācija [Соколов 2003:164–183]. Pēc viņa pavēlēm aizsākas nežēlīgas represijas – tiek publiski izpildīti nāvessodi zemniekiem, kas atsakās izdot mežos mītošos piederīgos, tiek ierīkotas koncentrācijas nometnes, kur ievieto ķīlniekus – sievietes, vecos ļaudis, bērnus, kas šķirti no ģimenēm, mantu konfiscē, bet mājas, pat veselus ciemus nodedzina. Pamazām sacelšanās sāk norimt – zemnieki, kas slēpjas mežos, ir iznīcināti vai padevušies. Pretoties turpina vien atsevišķas vienības. Un tad M. Tuhačevskis, lai simtprocentīgi izpildītu Ļeņina viņam personiski uzticēto uzdevumu, izdod pavēli pielietot pret zemniekiem ķīmiskos ieročus. 1921. gada 13. jūlijā uz zemniekiem tiek raidīti 47 ķīmiskie lādiņi, kas satur hlora (marka

E56) savienojumus, bet tā paša gada augusta sākumā uz salu Kipečas ezerā tiek izšauti 59 ķīmiskie lādiņi. Neapspriežot jautājumu, cik simti vai tūkstoši zemnieku šādā veidā tika nogalināti, atzīmējams fakts, ka tā bija pirmā reize cilvēces vēsturē, kad ķīmiskie ieroči tika lietoti pret mierīgajiem iedzīvotājiem, kuri vairs necinājās pret pastāvošo varu, jo bija sakauti un slēpās mežos.⁹⁰ Bet no Tambovas apgabala saindētajiem mežiem un purviem visu vasaru cēlās nogalināto cilvēku pūstošo liķu smaka.

M. Tuhačevska pielietotās *efektīvās metodes* zemnieku sacelšanās apspiešanā padomju valdība rūpīgi slēpa bailēs, ka to varētu uzzināt starptautiskā sabiedrība. Tāpēc nākamā maršala *varoņdarbi* Tambovas zemē presē netika atspoguļoti. Taču, iespējams, ka vismaz daļai sabiedrības kaut kas kļuva zināms. Par to liek domāt Mihaila Bulgakova garstāsts “Liktenīgās olas”, kas 1924. gadā uzrakstīts antiutopijas tehnikā. M. Bulgakovs, vēstot par milzīga izmēra čūskām, kuras radījis Sarkanais stars, raksta, ka čekisti tās nespēja uzvarēt, vērsoties pret rāpuļiem ar indīgām gāzēm. Tikai 40 grādu sals, kas augustā (augusts – zemnieku noindēšanas mēnesis!) uznāca Maskavā, paglāba Padomju Krievijas galvaspilsētu no iznīcības. Taču autors piemetina, ka vēl vismaz gadu grāvji un meži smirdēja no pūstošo čūsku ķermeņiem.

Nav pamata neticēt A. Čakam, ka, iespējams, kādā no sākotnējām operācijām pret Antonova vienībām, kad ar dumpi mēģināja tikt galā vietējie militārie spēki, tika iesaistīts arī viņš. Situācija droši vien bija izmisīga, ja rekrutēja arī viņu, jo Čadarainim jau tolaik bija slikta redze. Turklāt politiskos procesus viņš 20 gadu vecumā izprata un vērtēja saskaņā ar Komunistiskās partijas centrālajām nostādņām, kas Antonova sacelšanos pamatoti traktēja kā uzstāšanos pret pastāvošo padomju valsts iekārtu, kura jāapkaro visiem iespējamiem līdzekļiem. Protams, interesanti būtu uzzināt, vai nākamais dzejnieks bija informēts par Tuhačevska metodēm zemnieku iznīcināšanā. Un, ja bija, vai šī informācija nevarēja iešķelt šaubu viņa uzskatos par jaunās valsts iekārtas humānismu.

Otrais stāsts. Jaunais komunist Čadarainis – Saranskas avīzes

“Komunistiskais Ceļš” galvenais redaktors – un ziedotais zelta gredzens

Antra Medne rakstā “Aleksandrs Čaks Krievijas krustceļos” min unikālu un satraucošu faktu, gan diemžēl nenorādot avotu: “(1920. gada) 15. septembrī arī Aleksandrs Čaks (tāpat kā viņa vecāki – S. R.) iesniedza kara komisariātam lūgumu atbrīvot viņu no dienesta Sarkanajā armijā un atļaut izbraukt uz dzimteni. Gūstekņu un bēgļu lietu kolēģijas atbilde ir noraidoša (pretstatā viņa vecāku

⁹⁰ Par to, ka un kā M. Tuhačevskis lietoja indīgās gāzes pret Tambovas zemniekiem, izsmeloši raksta arī citi autori [sk. Шило, Глушко 2014:331–597].

gadījumam, kuri atgriežas Latvijā 1920. gada augustā – S. R.)” [Medne 2007:94]. Fakts ir satraucošs tādēļ, ka sekojošo Čaka aktivitāšu gaismā, par kurām saglabājušies dokumentāri liecinājumi, iespējams pieļaut, ka jauneklis savu nākotni bija nolēmis saistīt ar politiskā darbinieka karjeru Padomju Krievijā. Tā rezultātā mēs, protams, nepiedzīvotu brīdi, kad Krievijas Komunistiskās (boļševiku) partijas biedrs Aleksandrs Janovičs Čadarainis savu uzvārdu apmainītu pret latviešu dzejnieka pseidonīmu Čaks.

Ka šāds A. Čaka dzīves scenārijs nebūt nav neiespējams, liecina fakts, ka viņa tuvs radnieks pa tēva līniju, proti, tēva brālēns Jānis Čadarainis (1894–1950), 1911. gadā kļuvis par KSDSP (vēlāk Komunistiskās) partijas biedru, visu savu darba mūžu pavada Padomju Krievijā. Pilsoņu kara gados viņš ir Melnās un Azovas jūras flotes revolucionārā kara tribunāla priekšsēdētājs, bet pēc Pilsoņu kara strādā Maskavā, Tieslietu tautas komisariātā un citos augstos partijas un padomju iestāžu amatos.

Apbrīnojami pareiza un mērķtiecīga ir jaunekļa stratēģija, lai šajā trauksmainajā sabiedrības lūzuma periodā, kad pēc oktobra apvērsuma no apakšas līdz augšai tiek mainīta valsts politiskā struktūra, gūtu panākumus un izvirzītos. Vispirms viņš iestājas partijā: 1920. gada 15. novembrī tiek uzņemts KK(b)P kandidātos, bet 1921. gada 4. novembrī viņam izsniedz partijas biedra karti ar numuru 491398. Pēc demobilizācijas 1920. gada 29. decembrī Čaks nolēmj mācīties, apgūstot jaunās ideoloģijas politiskos pamatus, kas ne tikai var pavērt ceļu uz cienījamu amatu padomju struktūrās, bet arī liecināt par viņu kā jaunās iekārtas mācībās visnotaļ ieinteresētu un uzticamu jaunieci. 1920. gada beigās, ieguvis nosūtījumu, Čaks uzsāk 2 mēnešu ilgas mācības Penzas guberņas padomju partijas skolā vai tā sauktajā strādnieku–zemnieku komunistiskajā universitātē. Kā liecina arhīva izziņa, ko 1990. gada 20. septembrī sagatavojis PSKP Mordovijas apgabala komitejas Partijas arhīva vadītājs A. Kirdins, pēc skolas vai kursu beigšanas Čaka “teorētiskā (marksistiskā) sagatavotība tiek vērtēta kā laba, jo viņš ir iepazinies ar marksistiskās literatūras galvenajiem darbiem” [Medne 2007:96]. Kursu laikā kursants aktīvi darbojas Penzas Kārļa Lībknehta klubā kā lektors, uzstājoties ar lekcijām par marksisma teoriju un *tekošo politisko momentu*. Uz kluba biedra kartes vāka, kā raksta A. Būmanis, bija lasāms: “Klubs ir tavas dzimtās mājas, apmeklē to un piedalies kluba darbā” [Būmanis 1976:311].

Ieguvis partijas skolas absolventa apliecību, jaunais komunisti nododas ārkārtīgi, pat neticami aktīvai ideoloģiskai darbībai, viens pats pildot trīs atbildīgus amatus, ko viņam uztic partijas pirmorganizācija. Viņš vienlaicīgi kļūst par guberņas politiskās izglītības daļas instruktoru Saranskas politiskās izglītības pārvaldē, kā arī Saranskas apriņķa partijas komitejā – par aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāju. Kā partijas komitejas pārstāvis tiek nozīmēts par locekli apriņķa avīzes

“Коммунистический Путь” (“Komunistiskais Ceļš”) redkolēģijā, kur acīmredzot sevi parāda no vislabākās puses, jo vispirms kļūst par atbildīgā redaktora V. Hohlova vietnieku, bet pēc dažām nedēļām – jau par avīzes galveno redaktoru. Līdz šim fakts par Čaku kā avīzes redaktora vietnieku minēts vienīgi Māras Izvestnijas sastādītājā Aleksandra Čaka “Bibliogrāfijā”, bet to var konstatēt arī katrs pats, iepazīstoties A. Čaka muzejā ar ieskenētajiem “Коммунистический Путь” eksemplāriem. Būdams redaktora vietnieks, Čaks parakstījis avīzes 7. numuru, kas iznāk 1921. gada 3. augustā. Kļuvis par redaktoru viņš pārņem avīzi, sākot ar 10. numuru, 31. augustā. Ar Čaka stāšanos avīzes vadībā tā dubulto savu apjomu, divu lappušu vietā drukājot četras. Avīzes tirāža ir 1000 eksemplāru, tā iznāk divreiz nedēļā – trešdienās un sestdienās – un maksā 15 rubļu. Galvenais redaktors apmeklētājus pieņem divreiz nedēļā no pulksten 10 līdz 12.

Deviņas desmitdaļas no avīzes publikācijām ir anonīmas, vai arī parakstītas ar tādiem pseidonīmiem kā Strādnieks, Vecis un tamlīdzīgi. Vienīgā līdz šim neapšaubāmi identificētā A. Čaka publikācija ar virsrakstu “Glābjot Pievolgu, glābjam Padomju republiku” rodama “Коммунистический Путь” 1921. gada 3. augusta numurā. Tā parakstīta ar *A* (bez punkta) *Č-n*. Pagaidām nav apstiprinājies A. Būmaņa 1967. gadā izteiktais apgalvojums, ka “minētajā avīzē Čaks publicējis arī vairākus savus dzejoļus” [Būmanis 1967:194]. Taču, ņemot vērā, ka A. Būmanis bija rūpīgs pētnieks un neviens, cik jaušams, visus tipogrāfiskā ziņā nekvalitatīvi iespiestos un laika zoba skartos eksemplārus nav izpētījis, cerības šajā ziņā jāsauglabā. Tāpat kā jāpieļauj varbūtība atrast vēl kādu Čaka rakstu šajā avīzē, kas, ņemot vērā viņa relatīvi augsto politiskās kompetences līmeni savā vidē, vienkārši nevarēja nebūt. Par to, cik augstu Saranskas partijas organizācija vērtēja Čaku kā kadru, liecina tās 1922. gada janvārī Čakam izdots raksturojums: “Būdams vēl jauns partijas loceklis, b. Čadarainis pratis sevi rekomendēt kā nelokāmu, aktīvu komunistu. Neatlaidīgs, čakls. Strādā *aģitpropā*. Ir teorētiski sagatavots, visu laiku cenšas uzzināt vairāk. Var nodarboties ar literāru un izdevējdarbību. Aprīnča mēroga darbinieks” [Radzobe 1990:125].

No A. Čaka 1921. gada Saranskas perioda rakstu darbiem neapšaubāmi saglabājušies divi. Pirmais no tiem ir jau minētais raksts avīzē, par otru būs runa nākamajā nodaļā. Abi šie sacerējumi ļauj izdarīt dažus secinājumus par gados jauno autoru Saranskas posmā. Nenoliedzami, autoram ir labas profesionāla aģitatora un žurnālista iemaņas: viņš secinājumus izdara uz rūpīgi savāktu faktu, datu, vēsturisku izziņu bāzes. Protams, viņa izmantotie avoti ir ierobežoti, un tādi paši ir arī secinājumi, īpaši raugoties no mūsdienu redzespunkta. Tam ir objektīvi un subjektīvi cēloņi. Pie objektīvajiem pieder tas, ka 1921. gadā par padomju varu nebija zināms tas, kas ir zināms šobrīd, jo jaunais proletariāta diktatūras režīms vēl nebija sevi diskreditējis tādā mērā kā turpmākajās desmitgadēs un īpaši jaunam

cilvēkam tas patiesi varēja šķist kā daudzsološs nākotnes projekts, kāds, pēc visa spriežot, tas likās arī jaunajam Čakam, jo viņa izteiksmē nejūt ne divkosību vai liekulību, ne arī pārmērīgu centību izrādīt savu lojalitāti. Viņš raksta izsvērti, mierīgi, ar pārlicību. Tas neraisa izbrīnu. **Teorētiski** komunistiskā ideoloģija taču ir ļoti pievilcīga, savā humanistiskajā frazeoloģijā pilnīgi pielīdzināma kristietismam. Un neaizmirsīsim, ka A. Čaks ir vēl ļoti jauns, un **praktiski** tolaik komunisti taču savu teorētisko bāzi tikai sāk iznīcināt, veicot procesus, kas ir tieši pretēji viņu vārdiem.

Pie subjektīvajiem ierobežoto secinājumu cēloņiem pieder fakts, ka autors, šķiet, sevi neizjūt kā patstāvīgu personību, kam varētu būt no oficiālā viedokļa atšķirīgi uzskati. Viņš sevi izjūt kā ruporu, kam pēc iespējas precīzi jāsaprot un jāpārraida jaunās ēras, kā viņš dēvē savu laiku, ideoloģiskās nostādnes. Par to liecina arī tāds formāls apstāklis, ka Čaks *es* vietā viscaur lieto *mēs*, sevi pilnībā identificējot ar valdošo kolektīvo domu.

Un tā rakstā "Glābjot Pievolgu, glābjam Padomju republiku" Čaks raksta: "Nelaime, kas **mūs**⁹¹ piemeklējusi, ir milzīga. Visas Pievolgas guberņas: Samaru, Saratovu, Simbirsku un Tatāru republiku pārņēmusi briesmīga neraža. Republikas maizes klēts ir tuvu bojāejai. Mūsu priekšā ir tāda milzu izmēru nelaime, kura ar savu smagumu apdraud visas pārējās Krievijas likteni. **Mūsu ienaidnieki bezprātīgi priecājas.** Viņi domā, ka bads nožņaugš Padomju republiku, kuru neizdevās salauzt **visas pasaules apvienotajai buržuāzijai.** Trīs gadus mēs bijām uguns lokā, trīs gadus mēs izturējām **baltgvardu bandu** trako spiedienu. Šajos trīs gados Pievolgas zemnieki stāvēja vienā no visatbildīgākajiem posteņiem. Šajā periodā viņi uz saviem pleciem noturēja trešo daļu Sarkanās armijas un izsalkušo centra strādnieku apgādes. (..) Pavisam padomju varas trīs gadus savākts 640 miljonu pudu labības, un no šā daudzuma viena pati Pievolga devusi ap 230 miljoniem. (..) Ar savu labību Pievolgas zemnieki **glāba Padomju republiku no baltgvardiem un galīga sabrukuma.** (..) Bez Pievolgas zemnieku labības nebūtu **uzvaras.** (..) Tās Krievijas, kura nebadojas, pienākums – nākt palīgā izsalkušajai Pievolgai. Un **kā karā** – lietišķi, ātri. (..) Ziemāju sēšana ir klāt. Bet Pievolga ir bez graudiem. (..) **Draudzīgāk, lietišķāk jāķeras pie pārtikas nodokļa savākšanas.** (..) Neatliekams zemniecības uzdevums – visīsākajā laikā pilnībā savākt pārtikas nodokli. Jo daļu pārtikas nodokļa **mums vajag par katru cenu** līdz sējas kampaņas sākumam nogādāt Pievolgas zemniekiem graudiem. (..) Aprīnča zemnieki, ātrāk nododiet pārtikas nodokli, veiciet papildu nodošanu bada cietējiem!"

⁹¹ S. R. izcēlumi: uzsvērtas frāzes un atsevišķi vārdi, kas visprecīzāk saskan ar tā laika komunistisko ideoloģiju.

Simpātiska ir jaunā autora personiskā ieinteresētība dziļajā krīzes situācijā, cilvēciskais satraukums un līdzjūtība pret nelaimīgajiem cilvēkiem, aktīvā vēlēšanās palīdzēt. Taču viņa uzrādītie katastrofas cēloņi ir vienpusīgi, ieteiktās rīcības metodes – apšaubāmas.

Pievoolgas bads, kas ilgst divarpus gadus un kulminē no 1921. gada rudens līdz 1922. gada pavasarim, ir viena no traģiskākajām Krievijas pēcrevolūcijas perioda lappusēm, kuru šausmu ziņā var salīdzināt vai vienīgi ar masveida badu Ukrainā 30. gadu sākumā. Dziļa pārtikas krīze no reģiona 90 miljoniem iedzīvotāju aptvēra 40 miljonus. Bada nāvē nomira vairāk nekā 5 miljoni cilvēku, izplatījās kanibālisms un infekcijas slimību epidēmijas. Pa Krieviju klīda desmitiem tūkstošu vecākus zaudējušu bērnu – bezpajumtnieku, par kuru dramatiskajiem likteņiem savos romānos liecina Aleksejs Tolstojs (“Sāpju ceļi”) un Antons Makarenko (“Pedagoģiskā poēma” un “Karogi torņos”). Oficiālā padomju propagandas nostāja, kā to raksturo pētniece Jekaterina Badmajeva [Бадмаева 2010], ko redzam atspoguļotu arī A. Čaka rakstā, šo masu nelaimi primāri saistīja ar laika apstākļiem – lielo sausumu 1921. gada vasarā, kad tika ievākti graudaugi tikai 43% apjomā salīdzinājumā ar 1913. gada ražu. Protams, vainoti tika arī baltgvardi un ārzemju interventi, kas gribēja iznīcināt jauno padomju valsti. Taču vēsturniece, balstoties uz konkrētiem faktiem, minētās versijas traktē kā sekundāras, galveno vainu atrodot Ļeņina valdības neprasmīgajā pārtikas un agrārpolitikā. Kara komunisma programma likvidēja naudu un tirgu, bet zemniekiem noteica praktiski neizpildāmu pārtikas nodokli pilsētu un armijas apgādei, zemniekiem neatstājot ne graudaugus sējai, ne pārtikas produktus sevīs uzturēšanai [Бадмаева 2010]. Līdz ar to A. Čaka aicinājumi ātrāk savākt pārtikas nodokli, pārtulkoti reālā darbībā, īstenībā nozīmēja glābjot vienus, par potenciāliem bada upuriem padarīt otrus.

Par to, ka Čaka satraukums bija patiess, personiski pārdzīvots, liecina fakts, ka viņš reizē ar citiem Saranskas komunistiem arī pats ziedo bada cietējiem. No Saranskas komunistu 1921. gada 15. novembrī nodotā “vērtīgo lietu saraksta”, kura ieskenētu kopiju 2008. gadā no Saranskas atvedusi Aija Fedorova un kurš ir pieejams Čaka dzīvoklī – muzejā, var uzzināt, ka Čadarainis ir otrs dāsnākais ziedotājs pēc biedra Lukaševica, kurš ziedojis divus zelta gredzenus. A. Čadarainis ziedojis zelta gredzenu “ar vienkāršu akmeni” [Medne 2007:97]. Citu ziedotāju ieguldījums ir mazāk vērtīgs naudas, bet ne pašai ziedotājam izteiksmē. Tā biedrene Gorčikova nodevusi sudraba ķēdīti, b. Nazarovs – laulības gredzenu, bet b. Villahovs – laulības gredzenu no sudraba monētas. Ir pamats domāt, ka ziedotās mantas bija dārgākais šo komunistu personiskais īpašums.

Tipoloģiski A. Čaka publikāciju var salīdzināt ar valdības sankcionētu Maksima Gorkija rakstu 1921. gada 13. jūlijā, kurā tas vērsās pie Rietumu sabiedrības

ar lūgumu pēc palīdzības, lai nepieļautu Krievijas pilsoņu masveidīgu bojāeju. Amerikas Savienoto Valstu, Vācijas Sarkanā krusta, Anglijas arodbiedrību, Nāciju līgas, starptautiskās alianses “Glābsim bērnus!” palīdzība ar naudas līdzekļiem, pārtiku, brīvprātīgajiem, kas Krievijā organizēja zupas virtuves, potenciālo upuru skaitu samazināja vismaz uz pusi.

Trešais stāsts. Biedrs Čadarainis aģitē par Vispasaules revolūciju

Pievolgas bada sakarā minams arī kāds jauno režīmu kā cinisku politisku struktūru raksturojošs fakts. 1921. gadā tika ekspropriēti pareizticīgo baznīcu īpašumi, konfiscējot zeltu, sudrabu, dārgakmeņus divarpus miljardu zelta rubļu vērtībā, no kuriem badacietēju pārtikas iegādei tika atvēlēts tikai viens miljons, pārējo grandiozo summu novirzot starptautiskās strādnieku kustības aktivizēšanai un vispasaules revolūcijas tuvināšanai, ar ko nodarbojās Trešā Internacionāle jeb Kominterne [Бадмаева 2010], kuras fenomenam Kominternes trešā kongresa kontekstā, kas notiek Maskavā no 1921. gada 22. jūnija līdz 12. jūlijam, pievēršas Čaks savā referātā. Referāta teksts rakstīts uz 9 lappusēm ar zīmuli, referāta rokraksts atrodas Rakstniecības muzeja fondos un līdz šim nav ieraudzījis dienas gaismu, pieļauju, tādēļ, ka to ir gandrīz neiespējami izlasīt, jo tas rakstīts Čakam raksturīgajā supersīkajā rokrakstā krievu valodā, saplūstot atsevišķiem burtiem un autoram daudzviet lietojot latviešu, nevis krievu valodai raksturīgu vārdu kārtību.

Piedāvāju būtiskākos fragmentus no šā referāta, par kuru adekvātumu autora rakstītajam tekstam varu galvot. Tā ir apmēram ceturtdaļa no visa ziņojuma: “Biedri! Pirms es runāšu par 3. Internacionāles nozīmi, atļaušos apstāties pie Internacionāles nozīmes kā tādas un pateikšu dažus vārdus par 1. un 2. I-es galvenajām pamatiezīmēm. Tas mums dos iespēju daudz vieglāk un saprotamāk analizēt Komunistiskās I-es būtību un saprast tās nozīmi priekš pasaules proletariāta. Strādnieku internacionāle bez šaubām ir šķiriska strādnieku šķiras apvienība cīņai ar savu šķiras ienaidnieku – buržuāziju. (..) Par 1. Internacionāles bībeli uzskatāms Kārļa Marksa un Engelsa “Komunistiskais manifest”. Tāpēc ir taisnīgi atzīmēt tos biedrus, kas norāda, ka Kārlis Markss bija ne tikai Internacionāles idejiskais vadītājs, bet arī tās garīgais tēvs.

Novembra apvērsums deva milzīgu grūdienu strādnieku kustības tālākai attīstībai. Un jau 1919. gadā tika sasaukts 1. Vispasaules kominternes kongress. Apmēram pēc gada – 2. kongress. (..) Pasaules karš iesāka jaunu ēru, kas proletariātam izvirzīja jaunus un savdabīgus uzdevumus. Jaunais periods neatlaidīgi prasīja jaunas cīņas metodes un asas, izšķirīgas darbības. Sākumā uzdevumi bija neskaidri, un tiem bija gadījuma raksturs, bet pēc tam pašā cīņas procesā tie izkristalizējās kara formā starp proletariātu un buržuāziju, kura rezultātā proletariātam bija jāsagrābj valstiskā struktūra. Proletariāta diktatūras valstiskā struktūra ir pado-

me kā kapitālismā – demokrātisms. Jaunā ēra tāpat prasīja nodibināt nesaraujamus sakarus starp dažādu valstu proletariātu. Daudzi komunisti un sociālisti, pat stāvot uz 3. Internacionāles platformas, izteica domu, ka padome – šī proletāriskās valsts struktūra – ir specifiski krieviska, ko no apakšas virspusē pacēlis pats krievu proletariāts. Bet tā ir dziļa kļūda. Šī struktūra ir pasaules mēroga proletāriskās valsts struktūra, tāpat kā kapitālismā demokrātisms – konst(it)ucionālisms. Jaunais laikmets tagad prasa nesaraujamus sakarus un aktīvu palīdzību starp dažādu valstu proletariātu. Jaunais laikmets prasa ne vārdus, bet – darbus, darbus un vēlreiz darbus. Jaunais laikmets prasa bez žēlastības iznīcināt visas šovinisma un nacionālisma aizspriedumu sekas. Lūk, jums 3. Internacionāles pamats, tās fundamenti. Un tas viss – politiski ekonomisko apstākļu produkts, tieši tie noteica jauno laikmetu, kurš sācies strādnieku šķirai. Un nevis 2. Internacionāle, neskatoties uz tās spēku un autoritāti, jo to atbalstīja buržuāzija.

Līdz šim Komunistiskā Internacionāle galvenokārt bija propagandas un aģitācijas orgāns. Kopš 2. kongresa tā sāk kļūt par organizatoru, kas sāk tieši vadīt kustību dažādās valstīs. Komunistiskā Internacionāle savas pastāvēšanas 1. gadā bija tikai karognesējs, kas cēla izšķirošajai kaujai starptautisko proletariātu. Kopš otrā kongresa Komunistiskā Internacionāle kļūst par praktisku organizatoru vēsturē nekad vēl neredzētai pasaules mēroga grandiozai cīņai.

Mēs tagad atrodamies jauna perioda sākumā, šo grandiozo periodu raksturo izšķiroša cīņa starp revolucionāro proletariātu un buržuāziju. 3. kongress konstatēja tālāku nenovēršamu buržuāziskās sabiedrības pamatu sabrukšanu. Tas paziņoja, ka skaidri redzamas strādnieku šķiras ekonomiskās priekšrocības. Ka buržuāzija kļuvusi par šķiru, kas zaudējusi saknes un kļuvusi parazitiska. Tuvā nākotnē šai civilizācijai draud lejupslīde un deģenerācija.

3. Internacionāle ir starptautiskā proletariāta revolucionārās darbības pasaules (mēroga) organizators. 3. Internacionāle nav nacionālo strādnieku partiju kopums, kā tas bija 2. internacionālē. 3. Internacionāle ir starptautiskā proletariāta komunistiskā partija” [RTMM 40826].

Čaka rakstā konstatējamas galvenās marksisma pamattēzes, ko Ļeņins aktualizēja Pilsoņu kara laikā gan attiecībā uz *tekošo momentu* Krievijā, gan tuvāko visas cilvēces vēstures virzību nākotnē. Tie ir, piemēram, koncepti par proletariāta hegemoniju un šķiru cīņas saasināšanos kā sabiedrības attīstības garantu. Arī idejas, kas saistītas ar Kominternes tiešo darba lauku – vispasaules revolūcijas izraisīšanu un revolūcijas eksporta iespēju apsvēršanu. Un, protams, proletāriskā internacionālisma kultu, kas nacionālas idejas vienādo ar iznīcināmiem šovinistiskiem aizspriedumiem.

Ceturtais stāsts. Sociāldemokrāts Čaks apjūsmo PSRS

Par to, ka A. Čakam grūti klājās ar politisko notikumu patstāvīgu novērtējumu arī vēlākajos – brieduma – gados, liecina vairāki viņa raksti par literatūru, kas top 30. gadu sākumā un kas uzrakstīti jūsmīgā intonācijā par procesiem Padomju Savienībā. Pirms pievērsos minētajiem rakstiem, svarīgi šķiet atzīmēt dažas lietas. Pirmkārt. Kā zināms, Čaks rakstīja recenzijas par literatūru, teātri un kino. Līdz šim viņa darbība kritikā aplūkota, atsevišķi skatot devumu katrā no šiem mākslas veidu caurlūkojumiem. Taču, lai gūtu ieskatu dzejnieka pasaules uzskatā, metodoloģiski pareizāk būtu kompleksi analizēt viņa darbu mākslas kritikā, jo, rakstot par teātri un kino, A. Čaks pamatā pievērsās formāliem meistarības jautājumiem, bet, apskatot literārus darbus, pauž arī savus personiskos uzskatus par dzīves parādībām, ko aplūkojis attiecīgais rakstnieks. Otrkārt, esot pārsteigtiem par PSRS nekritisku apjūsmošanu dzejnieka rakstos, jāņem, protams, vērā, ka tolaik daudz kas Latvijā par procesiem Padomju Savienībā nebija zināms, lai gan nevar apgalvot, ka zināms nebija gluži nekas, jo t. s. pilsoniskās avīzes, piemēram, “Jaunākās Ziņas”, “Latvis” regulāri publicēja uzsvērti neitrālā stilā ieturētus informatīvus materiālus (bija jāsaģlabā šķietami labas kaimiņattiecības ar Krieviju) gan par skarbo industrializācijas gaitu PSRS, gan kolektivizāciju un 30. gadu lielajiem politiskajiem procesiem. Un – treškārt un galvenokārt. 20. gadsimta 30. gadu sākumā, kad Rietumu pasaulē plosījās nežēlīga ekonomiskā krīze, daudzu Rietumu valstu pārstāvji ar simpātijām lūkojās uz Padomju Savienību, kur nekādas krīzes šķietami nebija, kur, tieši otrādi, tapa grandiozas gadsimta celtnes un jauns – kolektīvais – saimniekošanas veids laukos. Īpaši šīs noskaņas bija aktuālas, ja pievērsamies Latvijai, sociāldemokrātu videi, kurai simpatizēja arī A. Čaks, kurš, kā pats raksta jau minētajā uzskaites kartītē, pat kļuva par šīs partijas biedru laikā no 1934. gada sākuma līdz 1934. gada 15. maijam. Kā minētās ievirzes domāšanas paraugs var noderēt R. Bilmaņa raksts “Piecgades noslēgums SPRS-bā”: “Pēdējos gados kapitālistiskās valstis pārdzīvo nepieredzēti dziļu un ieilgstošu saimniecisko krīzi, kas saistās ar miljoniem lielām bezdarbnieku armijām, ražošanas strauju sabrukumu, lielu sociālu postu un vēl nepārrēdzamām perspektīvām. (..) Tajā pašā laikā kapitālistiskā pasaule ar lielu interesi vēro SPRS oikonomikas attīstību. Ārkārtīgiem, drakoniskiem līdzekļiem rūpnieciskā izbūve tiešām uzrāda ievērojamus sasniegumus un jo plašus pasākumus, kuru rezultātam jāizpaužas tuvākos gados. Konsekventi izvestā nacionālā saimnieciskā politika ar tik radikālām metodēm kā ārējās tirdzniecības monopols, drakoniski iesaurnātais iedzīvotāju eksistences līmenis, kolosālo līdzekļu uzsūkšana un to izlietošana plānveidīgas ražošanas izbūvei ir nostādījusi SPRS kapitālistiskās iekārtas priekšā kā varbūtēji liktenīgu problēmu, kuru ignorēt vairs nav iespējams” [Bilmanis 1933:45].

A. Čaks savas publicistiski ievirzītās grāmatu recenzijas galvenokārt drukāja sociāldemokrātu preses izdevumos – avīzē “Sociāldemokrāts” un literārajā žurnālā “Domas”. “Daugava” un “Domas” ir vienīgie žurnāli, kuru vairāki gadagājumi saglabājušies Čaka memoriālajā dzīvoklī, iespējams, apliecinot, ka dzejniekam šie izdevumi šķituši svarīgi. A. Čaka sadarbība ar “Domām” sākas 1931. gadā, kad mainās redakcijas sastāvs. Iepriekšējā posmā galvenais redaktors ir Alfrēds Bilmanis, redakcijas kolēģijā – Kārlis Dziļleja un Andrejs Upīts. 1930. gadā no redakcijas aiziet A. Upīts, par galveno redaktoru kļūst K. Dziļleja, bet 1931. gadā – Roberts Hermanis-Sēlis. Jau Dziļlejas, bet, jo īpaši, Sēļa laikā principiāli mainās “Domu” literatūras nodaļa, kas iepriekš bija pati neinteresantākā, jo, pilnībā ignorējot dzeju, turpinājumos drukāja A. Upīša satīriskās lugas un viņa, kā arī citu autoru, izteikti reālistisku prozu. Ar 1931. gadu “Domās” regulāri publicē latviešu tā laika labāko dzejnieku dzejoļus un poēmas – te parādās Jāņa Sudrabkalna, Jāņa Grota, Austras Skujiņas, Jāņa Ziemeļnieka, Valda Grēviņa, Erika Ādamsona, Arvīda Griguļa, arī Meinharda Rudziša, Valda Luksa un citu dzejoļi. Lielākais vairums no šiem dzejniekiem, tādi kā Grigulis, Grots, Grēviņš, vēlāk Čaks, arī redaktors Dziļleja, ir sociāldemokrātu partijas biedri vai arī šīs partijas uzskatu atbalstītāji. Šis fakts liek citādi paskatīties uz problēmu par tā saukto kreiso noskaņu aktualitāti latviešu intelektuāļu, tostarp mūsu labāko dzejnieku vidē 20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē un 30. gados, atzīstot, ka, pirmkārt, bija laikmetīgi būt kreisam, kas vienlaikus nozīmēja analītiski kritisku attieksmi pret sociālo realitāti, otrkārt, ka pastāvēja dziļa plaisa starp t. s. Latvijas pilsonisko sabiedrību un radošās inteligences lielāko daļu.

A. Čaku žurnāla darbā piesaista vispirms Dziļleja, bet, jo īpaši, Hermanis-Sēlis. Čaks “Domu” hronikas nodaļā regulāri raksta recenzijas un apskatus par ārzemju literatūru, savus rakstus parakstīdams ar burtu A vai A. Č., bet literatūras nodaļā ar pilnu vārdu parādās vairāku viņa visskaistāko dzejoļu pirmpublicācijas. Pastāv milzīga kvalitatīva atšķirība starp šīm publicistiskajām recenzijām, kuras dažkārt šķiet uzskribētas uz ātru roku, daudz nedomājot, un dzejoļiem, kas pieder labākajam, kas latviešu valodā tajā laikā vispār uzrakstīts.

Gan “Sociāldemokrātā”, gan “Domās” A. Čaks pamatā raksta par kreisi ievirzīto literatūru – gan PSRS, gan Rietumos. Piemēram, “Sociāldemokrātā” parādās tādas viņa publikācijas kā “Romantisms Krievijas proletāriskā dzejā”, “Krievu dzejnieks Nikolajs Tihonovs”, “Jaunie amerikāņu proletraktstnieki”, “Kreisā periodika bulgāru rakstniecībā”, “Kāds strādnieka romāns” un pat “Japāņu proletāriskās literatūras sākumi”. Tāpat “Sociāldemokrātā” A. Čaks regulāri raksta informācijas par “Domu” jaunākajiem numuriem. Saglabājušies tādi A. Čaka raksti kā “Celtne” (par latviešu proletārisku autoru literāro žurnālu Maskavā), “Amerikāņu proletraktstnieks Maikls Golds” un citi.

Tuvāk gribu pakavēties pie “Domās” 1934. gada 4. numurā publicētā A. Čaka raksta “Ienaidnieks” – J. Permiķina jaunākais romāns”⁹². Simptomātisks ir jau Jefima Permitina romāna nosaukums: 30. gadu pirmajā pusē padomju mākslā un ideoloģijā aktuāls kļūst ienaidnieka tēls. Ienaidnieki rosās visās padomju dzīves sfērās – tos atmasko, ņer, iznīcina apzinīgie padomju pilsoņi, sākot ar čekistiem un komunistiem. Tādējādi padomju tautas acīs, no vienas puses, tiek attaisnotas/izskaidrotas neveiksmes valsts ekonomiskajā dzīvē, no otras puses, sabiedrība tiek sagatavota 30. gadu lielajiem politiskajiem procesiem, kuros J. Staļins denuncē un iznīcina savus reālos, bet visvairāk – iedomātos – politiskos konkurentus. Ienaidnieka tēls kļūst par vienu no *ejošākajiem* arī teātru repertuārā. Tā Vissavienības žurnāls “Teap” 1937. gadā ziņo, ka, piemēram, M. Gorkija luga “Ienaidnieki”, kas sarakstīta 1906. gadā, 30. gadu 1. pusē iestudēta 25 padomju teātros [История... театра 1984:178].

J. Permitina *ienaidnieks* ir kolektīvs tēls, kas apzīmē kāda Altaja ciema kulakus, kas pretojas kolhozu dibināšanai. 21. gadsimta sākumā krievu literatūras vēsturnieki uzskata, ka Permitina prozu “raksturo shematisms un ideoloģisks ortodoksālisms” [dic.academic.ru], bet vēl 80. gados “Lielajā biogrāfiskajā vārdnīcā” Gļebs Fedosejevs sniedz izteikti pozitīvu, padomju ideoloģijā balstītu vērtējumu: ““Ienaidniekā” autors attīsta vienlaidus kolektīvizācijas problēmu. Permitins spilgti parāda kolhoza locekļu politiskā apzinīguma un darba entuziasma augšanu likvidējamo kulaku mežonīgas pretošanās apstākļos. Kulaku tēlus autors zīmē asi, dažādos veidos – no truliem svešas varas un savas zvēriskās gribas īstenotājiem līdz kulakam, kas maskē savu cīņu pret kolhozu ar Marksa un Ļeņina citātiem” [dic.academic.ru].

A. Čaks 1934. gadā izsakās gandrīz tādiem pašiem vārdiem kā G. Fedosejevs: “Jau “Slazdā” (iepriekšējais J. Permitina romāns – *S. R.*) dzīve vidējai zemniecībai pierādīja, ka jaunās, kolektīvās saimniekošanas formas daudz labākas par individuālajām. (..) 1929. gadā (tad romāns parādījās), kad tikko sākās vispārējās kolektīvizācijas laikmeta sākums, tas bija vairāk nekā labi. (..) Jaunajā romānā redzam, ka grandiozā sociālistiskā celtniecība soli pa solim ir gājusi no vadošiem centriem uz visām pusēm un aizrāvusi sev līdz jau visas Sociālistiskās Savienības milzīgo raibo platību. Šī milzīgā uzvarošā elpa jūtama arī Permitina (..) romānā. Viņa kā neviestoša rožu smarža ceļas no katras romāna lappuses un ar savu dīvaino aromu, ar savu aizrautību paņem katru lasītāju. (..) Jaunā dzīve, kas plašiem, mirdzošiem vēzieniem ienākusi sādžā, iekustina un pamodina arī... zemnieku... Tišku. (..) J. Permitina “Ienaidnieks” noteikti ir viens no tiem krievu beidzamā

⁹² A. Čaks raksta “Permiķins”. Kopotos rakstos šī A. Čaka lietotā krievu autora uzvārda forma mūsdienīgota par Permitinu.

laika romāniem, kur mēs visai plaši un skaidri varam iepazīties ar tagadējās (krievu – S. R.) zemniecības tieksmēm un stāvokli savā zemē” [Čaks 1994a:364–365].

Pat neapstājoties pie bezgaumīgās leksikas, kas kolektivizāciju salīdzina ar nevīstošu rožu smaržu un mirdzošiem vēzieniem, tomēr rodas jautājums, vai autors tiešām nekā nezināja par kolektivizācijas varmācīgo raksturu Padomju Savienībā, par miljoniem izsūtītu un desmitiem tūkstošu nogalinātu cilvēku, par zemniecības slāņa faktisku iznīcināšanu un nemākulīgas kolektīvās saimniekošanas rezultātā radušos bada un pusbada stāvokli laukos. Piemēram, “Jaunākās Ziņas” ne pārāk bieži un atturīgā leksikā, bet nepārprotami rakstīja par neviennozīmīgi vērtējamo kolektīvās saimniekošanas ieviešanas gaitu padomju valstī. Vai sociāldemokrāts Čaks to uzskatīja par melīgu informāciju un tādēļ ignorēja, pildot padomju dzīvesveida propagandista pienākumus? Jautājumu vairāk nekā atbilžu.

Tikpat vai varbūt vēl lielāks aklums politisko procesu izpratnē rodams Čaka rakstā “Otrās piecgades ļaudis”, kas publicēts laikrakstā “Dienas Lapa” 1934. gadā. Šo apcerējumu ievada dzejnieka konstatējums: “Nesen SPRS iznāca grāmata par Baltās jūras kanāla būvi. Skaista, liela grāmata ar daudzām ilustrācijām un pamatīgu izbūves aprakstu. (..) Grāmata par Baltās jūras kanālu radīta. Bet ko darīs rakstnieku kolektīvs, kas to radījis?” Tālāk Čaks stāsta, ka rakstnieki jau sacer grāmatu ar nosaukumu “Otrās piecgades ļaudis”, kas būs veltīta Maskavas metro celtniekiem, jo rakstnieku padomju rakstnieku uzdevums ir atspoguļot “to cilvēku kopumu, kas pielieto visu savu daudzpusīgo enerģiju uz vienu vienīgu mērķi – uzbūvēt savu jauno strādnieku valsti” [Čaks 1994b:354–355].

Atkal jājautā – vai Čaks nezināja, vai arī aizvēra acis nepatīkamās patiesības priekšā? 227 kilometrus garo Belomorskas–Baltijas jeb saīsināti Belomorkanālu, kas savieno Balto jūru ar Oņegas ezeru un Volgas–Baltijas ūdens ceļu rekordīsā laikā – starp 1931. un 1933. gadu, 20 mēnešos, uzbūvē politielodzītie, kurus pārrauga nākamais *čekas* priekšnieks Henrihs Jagoda un Gulaga priekšnieks Matvejs Bermans. Pavisam uz triecienceltni darbu laikā atsūta ceturdaļmiljonu ieslodzīto, no kuriem, neizturējuši smagos darba un sadzīves apstākļus, kā arī pusbada, iet bojā ap 13 000. Padomju avīzēs tiek izvērsta varena melīga informatīvā kampaņa. “Pravda” un “Izvestija” raksta, ka kanāla celtniecības procesā gūta “pasaulē pirmā pieredze rūdītu noziedznieku–recidīvistu un politisko ienaidnieku pārkalšanā ar darbu”.

1933. gada 17. augustā, pēc M. Gorkija ierosinājuma, 120 rakstnieku un mākslinieku grupa, kuras sastāvā ir tādi pazīstami prozaiķi kā Aleksejs Tolstojs, Mihails Zoščenko, Ilja Ilfs un Jevgeņijs Petrovs, Valentīns Katajevs, Viktors Šklovskis un citi, dodas izmēģinājuma braucienā pa tikko atklāto kanālu, apmeklē nometnes, tiek ar strādniekiem. Čekisti bija pārspējuši paši sevi, inscenējot ieslodzīto vergu pusdiengaldus, par ko Aleksandrs Avdejenko vēlāk rakstīja: “Biju

satriekts par kanāla celtnieku – trieciennieku apgādi. Bļodās taukos peldēja stores un laša gabali; šķīvjos – desu, šķiņķa, siera šķēlu kaudzes; liesmoja svaigi redīsi” [wikipedia.ru].

36 no ekskursijas dalībniekiem piedalās 600 lappušu biezās grāmatas “Staļina v. nos. Belomorskās–Baltijas kanāls. Celtniecības vēsture (1931–1934)” sacerēšanā, apdziedot sociālistiskā darba varenību, pārākumu pār Rietumu saimnieciskajiem sasniegumiem. Savā paviršajā rakstīnā A. Čaks pat aizmirst minēt, kā sauc šo grāmatu par kanālu, ko krievu dzejnieks Nikolajs Kļujevs, staļinisko represiju upuris, nodēvējis par *nāves kanālu* [ibid].

Līdztekus ar paviršajiem, kreisajiem propagandas rakstīņiem A. Čaks 30. gadu sākumā – līdz 1934. gada 4. numuram, kad pēc 15. maija apvērsuma “Domas” tiek slēgtas, žurnālā publicē 17 dzejoļus un poēmas, kuru vidū vairāku šedevru pirmpublicējumi, piemēram, “Balāde par ābolu smaržu”, “Nomales bodīte, es un Amadeuss Hofmanis”, “Vēstule vienai mirušai avižu vecītei”, “Ūdensnoteku caurule”, “Mana paradīze”, kā arī trīs dziedājumi no topošajiem “Mūžības skartajiem”. Šo dzejojumu rindas vārda tiešā nozīmē apdedzina ar maigumu, skumjām, dziļi personisku intonāciju, kas rada iespaidu par publiskas vientulības pārmēru. Tās ir rindas, ko nevar sajaukt ne ar ko citu, kas jekad rakstīts latviešu valodā.

Aleksandra Čaka izteikti kreisā darbība Saranskas periodā, tāpat viņa prosovjetiskie raksti sociāldemokrātiskajos Latvijas preses izdevumos 30. gadu pirmajā pusē, izvirza vairākus pētāmus problēmjautājumus. Piemēram. Kāpēc pārliecinātais komunistis no Padomju Krievijas 1922. gadā tomēr atgriežas “buržuāziskajā” Latvijā? (Varbūt A. Čaks tomēr uzzināja par M. Tuhačevska veikumu Tambovā, un tas varēja radīt plaisu viņa vienlaidus monolītajā komunistiskajā pasaules uzskatā?) Cik lielā mērā dzejnieka 30. gadu pirmās puses literatūrkritiskie un publicistiskie raksti saistīti ar viņa Krievijas laika sociālistisko pasaules uzskatu? Kāpēc A. Čaks ignorē Latvijā uzzināmo patiesību par negatīvajiem procesiem Padomju Savienībā 30. gados un uzdod vēlamo par esošo? Kā šādā kontekstā saprast “Mūžības skarto” nodaļu “Strēlnieku atgriešanās”, kur ar simpātijām tēlota strēlnieku anarhistiskā atgriešanās Latvijā, sametot upē čekistus, kas liek noņemt pie vilciena piestiprināto sarkanbaltsarkano karogu?

Un viens no būtiskākajiem jautājumiem – vai ar tādu jaunības pieredzi apveltītam cilvēkam, kāds bija Čaks, var inkriminēt bailes un liekulību kā galvenos cēloņus, kad viņš pēc padomju okupācijas 1940. gadā neslēpti sāk slavināt jauno režīmu? Varbūt Čaks – dzejnieks vienkārši bija nesalīdzināmi pārāks un intuitīvi gudrāks par Čaku – publicistu? Vismaz attiecībā uz Latvijas laiku pirmspadomju periodā, kad netiek sacerēts neviens prosovjetiski iecerēts dzejolis vai poēma.

Izmantotie avoti un literatūra

- RTMM (Rakstniecības, teātra un mūzikas muzeja krājums).
- Bilmanis, R. *Piecgades noslēgums SPRS-bā*. Domas, 1933, Nr. 5.
- Būmanis, A. Aleksandra Čaka dzejas sākumi. *Varavīksne*, 1967.
- Būmanis, A. Ar sirdi Rīgas torņos. Čaks A. *Raksti*, 5. sēj. R., 1976.
- [Čaks A. 1994 a] Čaks, A. “Ienaidnieks” – J. Permitina jaunākais romāns. Čaks, A. *Kopoti raksti*, 3. sēj., R., 1994.
- [Čaks 1994 b] Čaks, A. Otrās piecgades ļaudis. Čaks, A. *Kopoti raksti*, 3. sēj. R., 1994.
- Medne, A. Aleksandrs Čaks Krievijas krustceļos. *Aleksandra Čaka gadagrāmata*. R., 2007.
- Radzobe, S. *Brošūra par manu naidu*. R., 1990.
- Rūmnieks, V., Migla A. *Čaks*. R., 2010.
- Бадмаева, Е.Н. Голод в Нижнем Поволжье в 1921 и 1933 гг. *Новый исторический вѣстникъ. Спецвыпуск*. Сибирские чтения в РГГУ. 2010, № 4 (26), М: РГГУ. Pieejams: nivistnik.ru/20109_4/10_badmaeva_t.shtml [skatīts 04.03.2015.]
- Беловинский, Л. *Энциклопедический словарь истории советской повседневной жизни*. М., 2015.
- [История... театра 1984] *История русского советского драматического театра. 1917–1945*. М., 1984. С. 178.
- Соколов Б. *Тухачевский. Жизнь и смерть “красного маршала”*. М., 2003.
- Шило Н., Глушко А. *Маршал Тухачевский*. М., 2014. С. 331–597. Pieejams: dic.academic.ru/dic.nsf/enc-literature/3632/Пермитин [skatīts 22.03.2015.]
[wikipedia.ru] https://ru.wikipedia.org/Беломорско-Балтийский_канал [skatīts 22.03.2015.]

WAS ČAKS A COMMUNIST (AT HEART)?**Abstract**

At the outbreak of World War I, Aleksandrs Čaks, then still Aleksandrs Čadarainis, together with Riga Alexander-Gymnasium, where he is a student at the time, is evacuated to Russia. During the Civil War, the young man ends up in Saransk, a city in the remote Russian province, where he gets actively involved in politics. He becomes a member of the All-Union Communist (Bolshevik) Party; works as the editor-in-chief of the local newspaper “*Коммунистический Путь*” (The Communist Road); publishes articles of political nature in it about the *current moment*, signing them

with his initial (A); takes the position of the director of the Agitation and Propaganda Department of the Saransk District Party Committee; organises a celebration of the Anniversary of October Revolution; in a politics study group, presents a report about the Fourth International.

So far, Čaks's publications in the Saransk periodicals have been mentioned in the public space but have not been analysed; moreover, his report, the text of which has been luckily found in the collection of the Literature Museum, has never been mentioned before. In her paper, the author will analyse these sources and focus on the link between the left-wing political views of the young poet and his art. In addition, for the first time in Čaks scholarship, it has been established that the so called Antonov's gangs, the fight against which the poet joined with a weapon in his hand, was in fact a mass uprising of the farmers in Tambov gubernia against the heavy tax in kind imposed by the soviet power. It has been hypothesised that young A. Čadarainis was informed about the suppressing of the farmers' insurgency, led by M. Tuhachevsky, by using a particularly inhumane means – poison gases, which, for the first time in the human history, were used to fight civilian population.

Keywords: *Aleksandrs Čaks, political articles, communism literature, poet and Marxism.*